

145

Саха литературатын төрүттээччи, тылын, историятын, культуратын
чинчийээччи, фольклорун хомуйааччы, сүрдатааччы, дирин көрүүлээх
гуманист-философ

**АЛЕКСЕЙ ЕЛИСЕЕВИЧ КУЛАКОВСКАЙ -
ӨКСӨКҮЛЭЭХ ӨЛӨКСӨЙ**

АЛГЫСТААХ ААРТЫГА

«Алгыстаах аартык» Алексей Елисеевич Кулаковскай -Өксөкүлээх Өлөксөй айымньыларынан оноһуллубут скульптуралар паркalara Саха Өрөспүүбүлүкэтин Суруналыыстарын сойууһун бырайыагынан (председатель Г.А. Бочкарева) Россия Президенин граннарын Фондатын үбүлээһининэн Таатта Чычымабар Амма өрүс үрдүгэр турар кэрэ-бэлиэ Унньуулалаах диэн сиргэ тутулунна.

Бырайыак салайааччыта - Луиза Саввична Протопопова.

Скульптор биир дойдулаахпыт Вячеслав Иванович Кулачиков.

Координатор - Т.Д. Дьячковская.

«Байанай алгыһа»

Өксөкүлээх Өлөксөй 1900 с. суруйбут бастакы хоһооно – «Байанай алгыһа» саха уус-уран литературатын төрүттээбит айымньынан аабыллар.

Быһа холоон сэрэйиллэринэн, ол кэмнэ Учайга ололбут Аввакумов Анемподист Яковлевич—Ыт Сыһа ырыатыттан суруйбут айымньытын үгэс буолбут сизргэ-туомна туттуллар норуот алгыһын чочуйан, уус-уран айымньы таһымыгар таһаарбыт.

«Байанай алгыһа»

«..Биһиги маннайгы поэппытын, ученайбытын А. Кулаковскайы аан маннай саха алгыстаах тыла айар, чинчийэр үлэбэ көбүлээбит эбит. Ити саныахха үчүгэй. «Алгыс аалы көтөбөр» диэн өс хоһооно. Алгыс амарах истинг изйиилээх, өрө күүрүүлээх, күүстээх тылынан саҕаламмыт саха литературата инникитин бэйэтин эрэ норуота буолбакка, атын норуоттар эмиэ кэрэхсээн ааҕар, киһи аймах бүттүүн тыын боппуруостарын таарыйар, чахчы үрдүк уус-уран айымньылары биэриэбэ».

Эрчимэн

Благословение Байаная- Байанай алгыһа - A blessing of Bayanai / перевод на русский язык А. С. Ольхона, на английский язык В. В. Петрова ; художник И. Ю. Пестряков. – Якутск : Бичик, 2003 . – 24 с. : ил.

Уучай

**Өксөкүлээх Өлөксөйгө аналлаах мэнэ таас
өйдөбүннүк. 2002 с.**

**Автор - биир дойдулаахпыт М.М. Павлов,
СӨ норуотдунай худоһуннуга, скульптор**

**...Биһик тылгыт тыыннаах илбиһэ,
Бу көстөр сиргит силигэ...
Ама, ол да иһин Өксөкүлээх
Айан хааллардаҕа «Байанай алгыһын»...
...Саха дьоно ыллыгын үөрэтэн
Саргылаах онкул түспүт сиригэр
Үрдүк куйаар күүһүн билэ сөхпүт
Үргүбэт хотойу олортулар.**

Анна Канаева. Учайга

«Хомус» хоһоон

Хоһоон хаһан суруллубута биллибэт. 1924 с. тахсыбыт «Ырыа-хоһоон» кинигэтигэр бэчээттэммитэ. Поэт хомус киһи уйулбатын таарыйар кэрэ дорбооннору таһаарар дыктитин дьүһүйэр, сөбөр, киэн туттар. Саха киһитэ хомуһу олоһун аргыһа, доһоро оносторун көрдөрөр, маннык дыкти бэйэлээби ураанхай дьону орто дойдуга олохтуур күнүгэр Үрүн Аар тойон айбыта уонна албаабыта диэн этэр.

Кулаковской уонна хомус = Кулаковский и хомус = Kulakovsky and khomus = Kulakowski und Chomus = Koulakovski et le khomous / сост. С. Шишигин; перевод на русский язык стихотворения «Хомус» В. Солоухин, В. Данилова ; перевод текста на английский язык Е. Шишигина-Очирова; немецкий язык Л. Солодовникова; французский язык В. Наумова, Е. Май; фотографии Р. Попова]. – Якутск : Бичик, 2004. – 72 с. ил.

**Айымньылар / хомуйан онордо, аан тылын уонна комментарийдарын суруйда, бэчээккэ бэлэмнээтэ филологической наука кандидата Л. Р. Кулаковская ; редколлегия: Р. Р. Жиркова [у.д.а.] . – Дьокуускай : Бичик, 2015-2017 . – (Саха литературатын классиктара).
Т. 1. : Ырыа-хоһоон . – 2015 . – 384 с.
Т. 2 : Ырыа-хоһоон . – 2017 . – 448 с.**

«Сүүхүн туолбут эмээхсин ырыата»

1906 с. Таатгаба суруллубута. Автор дьахтар олоххо аналын туһунан норуот өйүн-санаатын көрдөрөр. Дирин философскай санааны этэр: киһи олоҕо бэрт кылгас, онуоха кини төрүөбүттэн өлүөр диэри эт-сиин, өй-санаа өттүнэн араастык уларыйар. Бу орто дойдуга кэлбит киһи анала биир: кини олох олоруохтаах, оттон өлөр өлүүттэн кинини баай-дуол, харчы, албан аат да өрүһүйбэт, бу кини төлөрүйбэт төлкөтө. Автор аныгылыы сизэр-майгы олохсуйуон баҕарар, үөрэтэр: ытык кырдыбаһы үтүөтүк тутарга, амарахтык сыһыаннаһарга.

«Кэччэгэй баай»

1907 с. Таатгаба суруллубута. Автор бу хоһоонугар ирония сатира көмөтүнэн оччотообу саха баайдарыгар көстөр тииби силигин ситэрэн ойуулуур. Дьонно-сэргэбэ туһата суох, олох хаамыытыттан туора турар, сайдыыны билиммэт, төттөрүтүн харгыстыыр тиип быһыытынан көрдөрөр

«Өрүс бэлэхтэрэ»

Поэманы 1909 с. Аржаа Ханалас улуугун Хачыкаатыгар М.Ю.Лермонтов «Дары Терка» хоһоонун сюжетыгар олобуран суруйбута. Ол эрэри поэт айымньытын олох атын ис хоһоонноон, дьинг сахалы тыыннаабыта, саха олобун проблемаларын арийбыта. Автор Өлүөнэ өрүс кыабын, баайын сүрдээн-кэптээн ойуулуур, күүркэтиилээх күүстээх хартыынаны айар. Кини норуоту арчылааччы, көмөлөһөөччү буолар айы тыыннаах күүс.

Ырыа-хоһоон / хомуйан онордо, аан тылын уонна комментарийдарын суруйда, бэчээккэ бэлэмнээтэ филол. н.к. Л. Р. Кулаковская ; редколлегия: Р. Р. Жиркова [у.д.а.] . – Дьокуускай : Бичик, 2012 . – 368 с.

«Ойуун түүлэ»

1910 с. Хачыкаакка суруллубута. Поэма сүрүн санаатынан саха норуотун инники дьылбатын, тыыннаах хаалар суолларын быһаарыы буолбута. Поэт бу сүнкэн суолталаах улуу айымньытыгар ХХ үйэбэ, ону унуордаан да киһи аймахха суоһуур алдьархайдары өтө көрбүтэ: айылҕаны алдьатыы содулун; техническэй прогресс сири – дойдуну кээрэтиитин; киһи ахсаана элбээһинин; кылаастар охсуһуулар сытырхайыытын; революция, сэрии төрүүттэрин; айылҕа алдьатыылаах күүстэрин; государстволар сыһыаннара уустугуруутун; Америка, Япония, Китай уонна Европа инники сайдыыларын билгэлээһин; адьырҕа государстволар ыар политикаларын; колониальной политика күүһүрүүтүн; кыра норуоттар эстэр дьылбаларын; быһһаныы уонна сайдыы суолун торумнаныыны о.д.а. Бу эппит проблемалара билигин өссө күүскэ тураллар, онон поэма саха литературатын өлбөт - сүппэт үйэлээх айымньыта буолар.

**Ойуун түүлэ : поэма / Соргоева А. Л. ойуулара.
– Дьокуускай : «Бичик» , 1994. – 64 с.**

**Сон шамана / Художник В. Р. Андросов ;
перевод и комментарии и исследование Е. С.
Сидорова. – Якутск : Нац. кн. изд-во «Бичик»,
1994. – 128 с.**

**Сновидения шамана : стихотворения ; поэмы /
составление, вступительная статья и
примечания В. Дементьева . – Москва : Худож.
лит., 1990. – 240 с.**

«Кыраһыабай кыыс»

1910 с. Тааттаҕа суруллубута. Поэмаҕа автор кэрэни туойан, ол олоххо ылар суолтатын быһаарар, саха кыыһын идеальной уобараһын айар. Кыраһыабай кыыс айар киһи санаатын-изйиитин күөртүүрүн туһунан этэр. Орто дойдуга айыллыбыт туох да кинини кытта тэннэнэр суох эбит. Арай Айыһыкка, Иэйэхсиккэ тэнниэххэ, кустукка-күнгэ эрэ холуохха сөп эбит. Ол курдук үөһээни айыылар бу кыыһы орто дойдуга туох да кэрэни айбатыбыт диэн санаа-саатала, дьон үөрүүтэ буоллун диэн анаан айбыттар эбит. Бу кыыс дьобурунан эмиэ сөхтөрөр: ырыаһыт ырааһа, уус-уран тыллаах мааныта, сайдам санаалаах бастыҥа эбит. Кинини көрбүт эрэ үтүөбэ тардыһар буолар. Онон поэт кэрэ буолуу суолтатын арыһар .

Айымньыларын уонна чинчийиилэрин тобус томнаах толору таһаарыы / хомуйан онгорооччу Л.Р.Кулаковская. – Новосибирск : Наука, 2009 . – 631 с. – (Т.1: Ырыа – хоһоон).

«Манчаары»

«Манчаары» очерканы автор революция иннинэ история чохчыларыгар олобуран уустаан -ураннаан суруйбута. Автор Манчаары уобараһыгар саха норуотун эр санаалаах, көнө майгылаах, көнүлгэ тардыһыылаах буолуу, төрөбүт дойдуга таптал, норуотугар дириг убаастабыл курдук үгүс үтүө өрүттэрин көрдөрбүтэ.

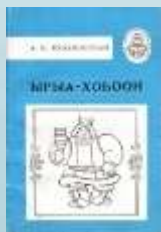

Научные труды / [подготовили к печати Н.В. Емельянов, П.А. Слепцов; рис. И.И. Слепцова] . – Якутск : Кн. изд-во, 1979. – 484 с.

«Сайын кэлиитэ»

Поэманы 1924 с. Сэйимчээннэ суруллубута. Поэма 6 чаастаах, ол сюжета сайын кэлиитин батыһыннарыы киэбинэн суруллубут. Айылҕа уһуктуутун, тиллиитин хартыынатын сиһилии ойуулаан, саха киһитигэр, сайын кэлиитин саҕа күндү, ахтылҕаннаах суоҕун көрдөрөр. Поэма саамай уһун чааһа – «Ыһыах» буолар. Автор саха итэҕэлин, олоҕун киэҥник эҥсэн көрдөрөрөр буолан, айымньы дирин философскай ис хоһооннонор. Бу поэмаҕа автор айар үлэтин пафоһа уларыыбыта биллибитэ, норуот кэлэр кэскилигэр итэҕэйэр санаата күүһүрбүтэ

Ырыа-хоһоон : орто уонна улахан саастаах оскуола оҕолоругар / хомуйан онордулар: Н. З. Копырин, Г. В. Попов; Е. И. Заболоцкая уруһуйа. – Якутскай : Кинигэ изд-вота, 1986 . – 136 с. – (Саха оскуолатын библиотеката).

Сайын кэлиитэ / бэчээккэ бэлэмнээтэ Г. Бочкарева ; кинигэ ойууларын В. Кулачиков онордо . – Дьокуускай : Дани-Алмас, 2021 . – [14] с. , ил.

Приход лета / подготовила Г. Бочкарева ; свободный перевод с якутского языка на русский Е. Иринцеевой; иллюстрации В. Кулачикова. – Якутск : Дани-Алмас, 2021 . – [14] с. , ил.

«Саха интеллигенциятыгар сурук»

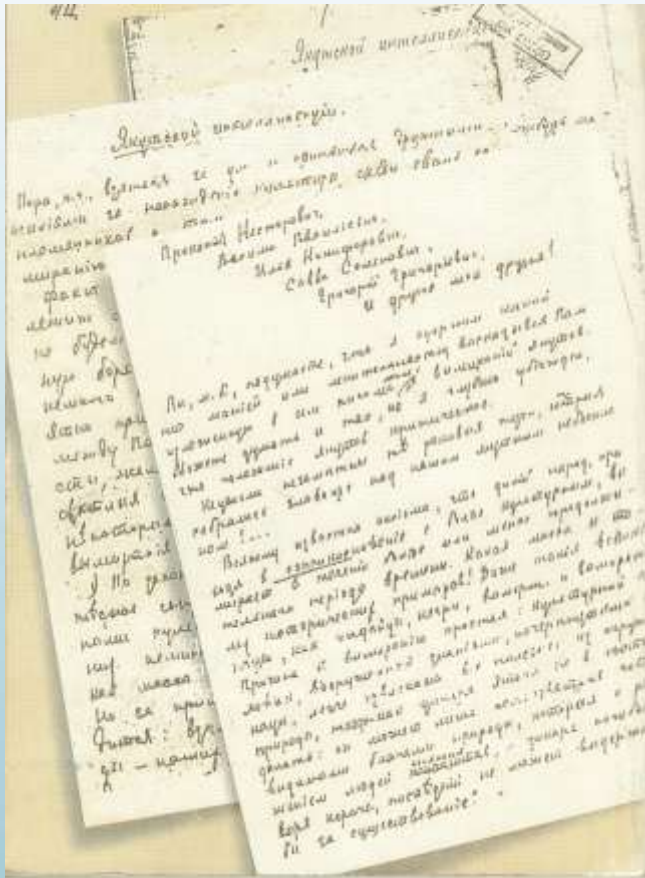
1912 с. Хачыкаакка олорон, сахалар эстэр-быстар кутталга киирбиттэригэр, Саха сириин интеллигенциятын съеһигэр этиэхтээх дакылаатын сүрүн балаһыанньаларын «Якутской интеллигенции» диэн туһулаан суругунан тарҕаппыта. Кини суос-соботоһ табыгастаах суолунан нууччалардыын культивизацияба киирини, үөрэниини-сайдыыны, бэйэ культууратын үрдэтиини ыйбыта уонна сайдыылаах омуктартан хаалсыбат курдук, саналы өйүнэн-санаанан салайтаран, ааҕан суоттаан, бэйэ бодону тардынан үлэлииргэ, олорорго сүбэлэри биэрбитэ

Сурук I вариантын 1942 с. исторической наука доктора, профессор Г.П. Башарин булбута, анаан чинчийбитэ уонна 1992 с. туспа кинигэнэн бэчээттэппитэ.

1991 с. филологической наука кандидата, СГУ доцена Ю.И. Васильев Өксөкүлээх суругун II, III варианнарын Н.Д. Неустроев сиэнэ А.М. Неустроеваттан булар. Сурук киниэхэ ийэтиттэн, А.Д. Неустроеваттан тиксибит. А.Е. Кулаковскай Н.Д. Неустроевы уонна кини аҕатын Денис Петрович Неустроевы кытта ыкса доһордуу сыһыаннаах эбит.

2000 с. Дьокуускайга тахсыбыт «А.Е. Кулаковский. Якутской интеллигенции (варианты письма)» диэн кинигэбэ аан бастаан бу айымньы 3 варианта бары киирбиттэрэ.

**Өксөкүлээх Өлөксөй бу айымньытын
Хачыкаакка Сэмэн Барашков диэн
реальной училищеҕа үөрэнэр
сылларыгар билсбит доборугар олорон
суруйбута. Сурук иккис чааһыгар
туруорар боппуруостара Барашков
хаһаайыстыбатын тэрээһинин, кини
сананы киллэрэ сатааһынын кытта
ордук ыкса сибээстээхтэр.**

Якутской интеллигенции / художник М.Г. Старостин . – Якутск : Кн. изд-во, 1992 . – 80 с.

Саха интеллигенциятыгар / [перевод с русского Д. В. Кириллин . – Дьокуускай : ГУП «Полиграфист», 1997 . – 48 с.

Саха интеллигенциятыгар / сахалыы тылбаастаата Л.Р. Кулаковская . – Дьокуускай : ООО «Цикл», 2014 . – 88 с.

Якутской интеллигенции / предисловие П.С. Федоров; вступительная статья В. Н. Иванов, Л. Р. Кулаковская . – Новосибирск : Наука, 2012 . – 189 с.

Туһаныллыбыт литература:

1. Мөлөкүүрүп, К. «Саха интеллигенциятыгар» суруктан сорох санаалар // Таатта. - Кулун тутар 14 к. 2002 с.
2. Өксөкүлээх Өлөксөй. Айымньыларын уонна чиничийиилэрин тобус томнаах толору таһаарыы / Өксөкүлээх Өлөксөй; хомуйан онорооччу Л.Р. Кулаковская. - Новосибирск : Наука, 2009.—631 с. - (Т. 1: Ырыа-хоһоон).
3. Өксөкүлээх Өлөксөй. «Саха интеллигенциятыгар» // Саха сирэ. - Олунньу 26 к. 1997 с.

**И.А. Аргунов аатынан Тааттатаабы кииннэммит библиотека ситимэ,
А.П. Кулаковская аатынан Чычымах библиотеката**